

УДК: 94(477.84):792:791:316.75«1939/1941»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-032

Кіно і театр як ефективні чинники запровадження комуністичної ідеології радянською владою на Тернопільщині в період 1939-1941 рр.

Л. В. Кравчук

Тернопільський Національний Медичний Університет ім. І. Я. Горбачевського.

Ключові слова: кінофікація, радіофікація, телефонізація, кіно, театр, клуб, бібліотека, соціалістичний світогляд.

В запропонованій статті зроблено порівняльний аналіз трансформаційних процесів радянською історичною наукою та власних досліджень культурно-мистецького «оновленого» життя на Тернопільщині зокрема, запроваджених радянською владою в період 1939-1941 рр. Розкрито механізми ідеологічного тиску та контролю радянської системи на всі складові культури, як інструменту насадження соціалістичного світогляду населенню Тернопільщини. А також силової ліквідації національно-культурних та духовних цінностей на окупованій території області.

Cinema and theater as effective factors of the introduction of communist ideology by the Soviet authorities in the Ternopil Region in the period 1939-1941

L. Kravchuk

I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University

Key words: cinematography, radio, telephony, cinema, theater, club, library, socialist outlook.

The article makes a comparative analysis of transformation processes by the Soviet historical science and own research of cultural and artistic «renewed» life in the Ternopil Region, in particular, introduced by the Soviet authorities during the period of 1939-1941. Mechanisms of ideological pressure and control of the Soviet system on all components of culture, as an instrument of spreading a socialist outlook onto the population of Ternopil Region, are revealed. And also the forceful elimination of national-cultural and spiritual values in the occupied territory of the region.

Особливої ваги влада області надавала технічним засобам ідеологічного впливу на населення регіону з метою ширшого залучення його до участі в громадському житті, активізації його діяльності з виконання виробничих завдань у промисловій і сільськогосподарській сферах, а також для забезпечення підтримки заходів радянської влади по утвердженню принципів соціалістичного управління господарським та соціально-культурним життям. Саме тому питання кінофікації, радіофікації і телефонізації населених пунктів області включалися в систему заходів культурно-освітнього обслуговування підприємств, організацій, установ, навчальних закладів, всього населення.

Такий підхід був характерним для діяльності партійно-державних органів усіх новоприєднаних областей. Радянська влада виділила чималі кошти на розвиток кінофікації в Західній Україні. На початку 1941 р. кількість діючих тут кінодемонстраційних установок порівняно з вереснем 1939 р. зросла більш як утричі. Понад 100 пересувних установок принесли кіно у віддалені села.

Упродовж 1940 р. у селах продемонстрували

10876 кінофільмів, які проглянули майже 3 млн осіб. Репертуар фільмів обмежився лише революційним набором: «Чапаєв», «Щорс», «Ленін у жовтні», «Ленін у 1918 році», «Людина зі зброєю», «Депутат Балтики». Після перегляду фільмів обов'язково проводилась агітбесіда. Так визнані «шедеври» радянського кіно інтенсивно експлуатувалися для ідеологічної обробки мас [1, с. 9].

У цьому процесі активну роль відігравали політуправління військових частин робітничо-селянської Червоної Армії, для яких основним видом культурного обслуговування місцевого населення (окупованих територій) стали демонстрація кінокартин, виступи концертних бригад артистів, використання грамофонних записів. Значний вплив на населення справляли кінофільми, які демонструвалися у великій кількості.

Місцеві газети активно інформують населення про події культурного життя. Зокрема, публікується інформація про приїзд на Західну Україну групи українських радянських письменників (М. Бажан, А. Малишко, Н. Рибак, А. Шиян), про написання радянським драматургом Л.Юхвідом для гуртків

художньої самодіяльності п'єси «На світанні», яка «відображає колишнє злиденне життя селян Західної України і визволення їх славною Червоною Армією від ярма польських панів» [2, с. 3].

Показовою бачиться публікація «Більше фільмів на село», де автор повідомляє про демонстрування у містечку Катербурзі «чудового радянського фільму «Кармелюк» і робить висновок: «Мусимо всі наслідувати приклад Кармелюка. Масово і активно взяти участь у змаганні за зміцнення радянської влади. Мусимо нищити недобитих поміщиків, осадників і всіх, хто осмілиться виступити проти влади робітників і селян» [3, с. 3].

Радянські дослідники передвоєнного періоду історії України, в тому числі процесів радянзації суспільного життя на західноукраїнських землях, акцентували увагу на питаннях технічного оснащення, де особливої ваги надавали розвитку кіномережі, кінофікації населених пунктів. Певні успіхи в 1939–1941 рр. були досягнуті в розгортанні кіномережі на Західній Україні.

Уряд УРСР спрямував на кінофікацію західних областей 8,2 млн крб., що дало можливість протягом короткого часу ввести в експлуатацію 110 звукокінопересувок, кінофікувати 50 райцентрів, відремонтувати ряд старих і відкрити нові кінотеатри. Особливе значення мало створення мережі звукокінопересувок і кіноустановок, призначених для обслуговування села. Так, на території колишнього Тернопільського воєводства напередодні приєднання до УРСР було лише 18 кіноустановок, якими села не обслуговувалися. Через рік і три місяці після приєднання в Тернопільській області вже працювала 51 кіноустановка, з них 34 – у сільській місцевості. Із 226 установок, що діяли в західних областях на час святкування першої річниці возз'єднання, 117 були створені радянською владою. На кінець 1940 р. загальна кількість кіноустановок сягнула 298, в тому числі 164 – у сільській місцевості [4, с. 242].

Розширення мережі кіноустановок і кінопересувок дало можливість систематично ознайомлювати населення західних областей з кращими художніми, науковими та документальними фільмами [4, с. 242].

Іншим важливим напрямом технічного оснащення агітаційно-пропагандистської роботи була радіофікація населених пунктів, включення в мережу офіційного радіомовлення не лише міст і сіл, а й окремих підприємств, навчальних закладів, культосвітніх установ, місць масового скупчення населення і навіть населених пунктів, віддалених від центрів. «Перед Великою Вітчизняною війною здійснювалося поширення радіо-

мовлення в західних областях УРСР. Розпочала роботу Львівська радіостанція, в інших західних областях створювалися трансляційні вузли. На Тернопільщині трансляційні вузли були побудовані в обласному центрі й у містах: Чортків, Кременець, Бережани. У інших районах збудовано підсилювачі, радіофіковані вулиці, площі, громадські місця. У сільських клубах, хатах-читальнях встановлювалися радіоприймачі. В травні 1940 року розпочалась робота обласного радіомовлення. Цим було покладено початок масової радіофікації» [5, с. 39–40].

Одним із найперших документів, який стосувався проблем технічного забезпечення ідейно-політичної роботи серед населення краю, була постанова бюро Тернопільського обкому КП(б)У від 17 лютого 1940 р. «Про стан радіомовлення та кінофікації в області у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховні Ради СРСР і УРСР». У документі наголошується на винятковій ролі радіомовлення у справі комуністичного виховання трудящих, і в цьому контексті визначаються найвразливіші місця в радіофікації області та значні недоліки в роботі відповідних управлінських структур: Облрадіокомітет до цього часу не розпочав основної своєї роботи – трансляції місцевих радіопередач, а відділ радіофікації управління зв'язку не радіофікував навіть місць колективного слухання у Тернополі.

Бюро обкому прийшло до висновку, що намітився прогрес у справі масового кінообслуговування населення області: демонструються кращі радянські кінофільми; освоєно націоналізовані кінотеатри області; за 2 останні місяці кіносеанси відвідали 313152 глядачі, з них 100084 – жителі села. Водночас бюро обкому застерігає: ефективність використання кіно як могутнього чинника комуністичного виховання мас знижується через недоступність змісту кінофільмів основній масі глядачів, а тому на культпрацівників і працівників кінофікації покладається обов'язок практикувати до початку сеансів виступи перед глядачами з роз'ясненням соціально-історичної обстановки, в якій відбуваються події даного кінофільму [6, арк. 155].

Таким простим способом партійний орган намагався забезпечити бажаний ідейно-виховний вплив кінофільму на глядачів і водночас мінімізувати і навіть запобігти шкідливим, ворожим буржуазно-націоналістичним тлумаченням висвітлених у фільмі подій і явищ. Конкретика партійної постанови в основному стосувалася виборчої кампанії: Облрадіокомітет був зобов'язаний до 20 лютого 1940 р. розпочати місцеве радіомовлення в області, особливо увагу звернувши на

висвітлення ходу виборчої кампанії й агітації за кандидатів Сталінського блоку комуністів і безпартійних (для цього у визначений термін необхідно було отримати дозвіл від Уккратдіокомітету на відкриття місцевого радіомовлення через Львівську радіостанцію). Облуправлінню зв'язку було доручено до кінця лютого 1940 р. радіофікувати виборчі ділянки області; облвиконкому – розробити оперативний план кінообслуговування населення на час виборів, а відділу агітації і пропаганди обкому партії спільно з облрадіокомітетом і облкінотрестом – опрацювати план радіо- і кінообслуговування населення області на час підготовки до виборів у Верховні Ради СРСР і УРСР [6, арк. 156].

До проблем кінофікації бюро обкому повертається 3 серпня 1940 р. при розгляді питання «Про роботу обласного управління кінофікації». Констатуюча частина постанови бюро включає лише фіксацію недоліків. Облуправління кінофікації не виконало попередньої постанови обкому КП(б)У від 17 лютого 1940 р. щодо покращення кінообслуговування трудящих області. Дотепер незабезпечено безперебійної роботи кінотеатрів і кінопересувок: з 21 кінотеатру працюють 19, а з 20 кінопересувок – 10. Неорганізовано масової роз'яснювальної роботи в напрямі популяризації радянських фільмів серед трудящих. Недостатньо організована робота з підвищення кваліфікації працівників кіномережі. Не здійснюється перевірка договорів на соціалістичне змагання.

Через згадані недоліки фінансовий план на I півріччя виконаний лише на 61 %. З метою усунення цих недоліків керівництво обласного управління кінофікації зобов'язане удосконалити роботу кадрів кіномережі, практикувати проведення виробничих нарад, організувати технічне навчання працівників, забезпечити належну масово-політичну роботу з ними, організувати соціалістичне змагання між всіма працівниками кіномережі за зміцнення трудової дисципліни і за успішне виконання програм кінообслуговування населення. Особлива увага має приділятися обслуговуванню тих районів і населених пунктів області, які не мають стаціонарних кіноустановок [7, арк. 62].

Організаційно-технічні питання кінофікації області перебували і в полі зору Тернопільського облвиконкому. Зокрема, 5 вересня 1940 р., слухаючи питання «Про кінофікацію області», президія облвиконкому не знайшла місця для позитиву: незавершено реконструкції тернопільського кінотеатру «Балтик»; в кінотеатрах міст не створено відповідних умов для культурного обслуговування глядачів (кінотеатри опалюються нерегулярно,

порушується час демонстрації кіносеансів, слабка реклама кінофільмів тощо); під час шкільних канікул не влаштовуються дитячі кіносеанси. До дезорганізації роботи кінотеатрів причетні керівники міських і районних управлінських структур (директорів кінотеатрів примушують використовувати приміщення для інших заходів, а не для демонстрації фільмів, безпідставно змушують організовувати безкоштовні сеанси) [8, арк. 4].

Особливий інтерес партійних і державних органів в аспекті культосвітнього і політико-виховного впливу на сільське населення викликало кінообслуговування сіл області, що підтверджується постановою Тернопільського облвиконкому від 11 жовтня 1940 р. «Про покращення кінообслуговування сільського населення». Виконавчий орган влади навіть не акцентує уваги на недоліках обласної системи кінообслуговування, бо акцентувати недоліки можна лише на фоні певних позитивних результатів, досягнутих у цьому напрямі.

Однак завдання, на які націлює постанова (забезпечення планового і безперебійного кінообслуговування, введення сталого порядку роботи сільської пересувної кіномережі), свідчать, що про здобутки говорити надто рано: стабільне функціонування системи кінообслуговування села тільки започатковується. Для цього необхідно здійснити конкретні практичні заходи: розробити маршрути роботи кінопересувок за семиденним робочим тижнем; визначити постійні дні кінопоказу в кожному сільському населеному пункті; встановити понеділок єдиним вихідним днем роботи сільських кіноустановок; забезпечити кінопересувки кваліфікованими кадрами кіномеханіків і мотористів; підібрати для демонстрації в селах кращі радянські кінофільми (художні, документальні, дитячі, кінохроніку).

Цей комплекс заходів повинно було здійснити обласне управління кінофікації. Не залишилися без доручень райвиконкоми і сільські ради. На них покладалося призначення у кожному селі з місцевого культосвітнього активу кіноорганізатора; виконання постанови РНК УРСР від 15 січня 1940 р. щодо підготовки, обладнання та утримання призначених для демонстрації фільмів, приміщень та дотримання заборони використовувати згадані приміщення у дні демонстрації фільмів для інших цілей чи потреб; надання транспортних засобів для обслуговування кінопересувок. Координація діяльності обласного управління кінофікації з райвиконкомама і сільськими радами здійснювалася за типовими договорами про кінообслуговування, які уклалися безпосередньо між сільськими радами і райвідділом кінофікації [9, арк. 12].

Про складну ситуацію із розгортанням кіномережі в області свідчить ще один документ – затверджений начальником обласного управління кінофікації й погоджений із плановим відділом список кінотеатрів області, озвучення яких передбачалося протягом 1941 р. У списку – 37 кінотеатрів, в 11 з них немає електропостачання. Місць в кожному з кінотеатрів – від 100 до 150. Причому співвідношення наявних місць в кінотеатрах і кількості населення як потенційних кіноглядачів далеке від пропорційного. Наприклад, в с.Нараїв Бережанського району з населенням майже 7 тис. осіб не електрифікований кінотеатр має всього 100 місць; в с.Озерна Зборівського району і в с. Козова Козівського району з населенням понад 6 тисяч осіб у кожному не електрифіковані кінотеатри вміщують лише по 150 глядачів.

Водночас у с.Хоростків Копичинецького району з населенням 2,7 тис. осіб діє електрифікований кінотеатр на 300 місць; у Вишгородку Ланівецького району та Шумську Шумського району з населенням по 2,3 тисячі осіб – кінотеатри на 200 місць кожен [10, арк. 44].

Загалом, серед включених до списку на озвучення кінотеатрів виокремлюється чотири групи цих культурно-освітніх закладів за забезпеченням кіномісць для жителів населеного пункту: перша група (в середньому по 10 жителів на одне місце в кінотеатрі) – Нове Село, Шумськ, Білобожниця, Дедеркали, Ягольниця Чортківського району, Хоростків; друга група (по 20–30 кіноглядачів на одне місце) – 12 кінотеатрів; третя група (по 40–50 жителів на одне місце в кінотеатрі) – 5 кінотеатрів і четверта група (понад 50 глядачів на одне місце) – 2 кінотеатри [10, арк. 44].

Серед капітальних робіт по облуправлінню кінофікації на 1941 р. значилося будівництво майстерні по ремонту кіноапаратури в Тернополі. За рішенням бюро обкому партії, майстерня мала стати до ладу в II кварталі 1941 р. На її будівництво виділялося 85,2 тис. крб., з них 40,2 тис. крб. були освоєні у 1940 р. Та початок війни перекреслив перспективи такого необхідного для області технічного проекту [10, арк. 44].

Радянську владу турбували два інших показники: наявність кінотеатру в населеному пункті та ідеологічний зміст кінофільмів, що демонструються населенню, а шестикратна розбіжність в кількості місць в кінотеатрах співвідносно до кількості населення залишалася поза полем зору й партійних комітетів, і облуправління кінофікації.

У області впродовж року з часу приєднання до УРСР (вересень 1939 – вересень 1940 рр.) здійснюються роботи з технічного забезпечення управлінської, виробничої та культурно-освітньої

діяльності через радіофікацію населених пунктів і телефонізацію підприємств, організацій та установ краю. Однак виконання річного плану радіофікації й телефонізації області серйозно відставало від передбаченого графіка. Зокрема, запланований обсяг робіт з радіофікації Тернополя й Чорткова було виконано лише на третину.

Особливо тривожним був стан радіофікації Чорткова: із запізненням на 9 місяців підготували проект радіофікації, не надіслав необхідної апаратури Наркомат зв'язку УРСР. Склалася негативна ситуація і в справі телефонізації області: із запланованих 32 об'єктів телефонізовано 24; у сільській місцевості телефонний зв'язок отримали лише 5 сільрад і 19 МТС; план будівництва ліній телефонного зв'язку було виконано лише на 51 %. Своєю постановою від 25 вересня 1940 р. «Про стан телефонізації сільрад і МТС, радіофікації м. Тернополя і м. Чорткова» Тернопільський облвиконком назвав основні організаційно-технічні причини незадовільного стану справ з телефонізацією і радіофікацією області: вкрай неефективне використання, а в окремих випадках і невикористання бюджетних коштів, виділених на телефонізацію і радіофікацію області; відсутність належної кількості необхідної для будівництва телефонних станцій і радіовузлів апаратури; низький рівень організації робіт і неефективне керівництво з боку облуправління зв'язку.

На вирішення проблем телефонізації сільських рад і МТС області облвиконком направляє 230,6 тис. крб. До списку такої телефонізації внесено 38 населених пунктів, причому їх телефонізація передбачена в такий спосіб, що в населеному пункті телефонізується або сільрада, або МТС, з тим, щоб у селі був хоча б один телефонний апарат. На всю область лише в с. Шпиколоси Кременецького району було 2 телефонних апарати – і в сільраді, і в МТС [11, арк. 78–79].

Телефонізація і радіофікація населених пунктів області хоч і відігравали надзвичайно важливу роль в радянській країні та утвердженні радянської влади на приєднаних землях, однак були тільки окремими складовими масивного комплексу проблем, які доводилося вирішувати партійно-державним органам в усіх сферах політичного, економічного й культурно-мистецького життя.

Специфічно складною для реорганізації, тобто переведення на «соціалістичні рейки», була сфера театрального-музичного мистецтва, де для досягнення ефективності партійного впливу адміністративних заходів було недостатньо, а духовно-естетичні принципи «буржуазного» і «соціалістичного» мистецтва відзначалися різкою полярністю. Свій наступ на культурно-мистецькому

фронті нова влада вела планомерно і цілеспрямовано, підводячи під свої організаційно-ідеологічні заходи відповідну матеріально-технічну базу і здійснюючи належне кадрове забезпечення.

Як свідчать радянські історичні джерела, для гарантування розквіту театрального і музичного мистецтва, для піднесення культурного рівня трудящих РНК УРСР 19 грудня 1939 р. прийняла постанову про організацію в західноукраїнських областях театрів, музичних колективів, філармоній, інших театральних-музичних закладів.

На справу розвитку мистецтва в західних областях в 1940 р. було асигновано 26,6 млн крб. (додаток 18). Вже в січні 1940 р. театри були створені не лише в обласних центрах, а й в деяких інших більших містах західних областей. Частина новоутворених театрів виникла на базі мандрівних, що існували в Західній Україні до приєднання. Так, наприклад, Львівський драматичний театр імені Лесі Українки був утворений на базі злиття театру імені Івана Котляревського і театру імені Івана Стадніка. З чотирьох драматичних мандрівних театрів був організований Тернопільський державний обласний драматичний театр ім. Івана Франка. Всього в 1940–1941 рр. в західних областях працювали 13 постійних новоутворених театрів [4, с. 41].

Відразу слід зауважити, що реформування мистецької сфери на новоприєднаних землях мало привабливе для місцевого населення ідеологічне прикриття – українізацію діяльності мистецьких інституцій, яку радянська влада здійснювала після їх деполонізації.

Те, що українізація сфери культури не була для радянської влади самоціллю, яскраво виявилось в роботі реорганізованих і новостворених культосвітніх закладів. Кількісні параметри свідчили про значне піднесення цієї сфери. Республіканські та місцеві партійно-радянські органи ухвалили десятки рішень, що стосувалися питань культури і були спрямовані на радянізацію структурно-організаційного напрямку діяльності мистецьких установ та ідеологізацію змістового компонента їх творчого продукту.

Влада вживала заходів щодо посилення свого впливу на мистецькі структури і постійно розширювала базу такого впливу в західних областях УРСР. На травень 1940 р. тут діяли 12 театрів, 6 обласних філармоній, 6 обласних будинків народної творчості, консерваторія, 33 середні мистецькі навчальні заклади. У селах регіону на кінець того ж року працювали 3336 клубів. За планом на 1941 р. їх кількість мала бути доведена до 4100 [1, с. 7].

Поряд із реорганізацією організаційно-матеріальної бази мистецької сфери партійно-державні

органи здійснювали випробувану кадрову політику стосовно мистецьких діячів: усували з мистецького життя незгодних і всесторонньо підтримували тих, хто беззастережно приймав ідеологічні принципи соціалістичної культури, насамперед принцип соціалістичного реалізму, який у розумінні партійних функціонерів не мав собі творчої альтернативи і був єдино правильним принципом і способом мистецької творчості в усіх жанрах.

Соціалістичний реалізм трактувався як стиль революційної епохи. Вважалося, що він щойно народжується і спирається на кращі досягнення світового мистецтва і кращі зразки російської культури, яка є передовою культурою у світі. Наголошувалося, що «до опанування цього стилю митець може дійти лише шляхом вивчення творів класиків марксизму (Маркса–Енгельса–Леніна–Сталіна), шляхом засвоєння найгеніальнішого твору світової літератури всіх часів – «Короткого курсу історії ВКП(б)». Соціалістичний реалізм – це виразник прогресу, це творення захоплюючих образів революції і щасливого, радісного життя в нашій країні» [12, с. 221].

Саме для тих діячів культури, які творили на основі та у стилі соціалістичного реалізму, комуністична партія і радянська держава забезпечували не лише відповідні умови для такої регламентованої творчої діяльності, а й належні засоби життєвого комфорту. «Письменники, театральні артисти, різного роду митці складають в Радянському Союзі привілейований клас. Вони мають змогу багато заробляти і втішаються високою пошаною урядових кіл і загалу громадянства. Влада ними піклується, виділяючи великі гроші на видавництва, театри, палаци культури, музеї. Але за своє привілейоване становище діячі культури платять високу ціну свободи думки і свободи творчої праці. Бо вся культура і мистецька творчість у Радянському Союзі спрямовані на одну ціль: на пропаганду комунізму, на вихваляння режиму і його керманічів.

Абсолютна згідність з партійною елітою, цілкова стандартизація мистецької продукції і водночас відмова від власної індивідуальності є необхідними передумовами, яким мусить підкорятись кожен митець, кожен працівник культури. Ті самі вимоги більшовицька влада поставила перед митцями і культпрацівниками Західної України» [12, с. 203].

Нав'язаний митцям соціалістичний реалізм зобов'язував не лише дотримуватись принципів цілеспрямованого спотворення дійсності, а й висвітлювати у своїй творчості визначені партійними вказівками теми.

Склалася своєрідна творча деструкція: вимагалося спотворювати дійсність і визначалося, які

сфери цієї дійсності треба спотворювати. Над всіма авторами стояв всезагальний «суперавтор» – комуністична партія, яка не просто підказувала, а вимагала відповідні сюжети. Автори змушені були братися за загальнообов'язкові теми: звеличення більшовицької революції, Леніна, Сталіна, так званих досягнень соціалістичного будівництва, різних пам'ятних дат. Їх зобов'язували писати про «радісне і щасливе життя трудящих в Радянському Союзі», ідучи за більшовицькою «біблією», якою є філософія марксизму-ленінізму, викладена в історії ВКП(б), в «Ленінізмі» Сталіна та в подібних основних підручниках «найвищої більшовицької мудрості». Твір міг бути написаним найкраще з мистецького погляду, але він буде «засуджений» і його автор «викритий», якщо у творі знайдуть прогріхи проти теорії марксизму. І навпаки – твір може бути зовсім безвартісним з мистецького погляду, однак буде проголошений «кращим твором», якщо автор хитро пов'язав більшовицьку революцію і теорію марксизму-ленінізму з вигаданими фактами і подіями, або, іншими словами, якщо автор зуміє до теорії «притягнути» практику і змалює у своєму творі фіктивне «щасливе життя під сонцем Сталінської Конституції» [12, с. 206].

Жорсткому партійному контролю підлягали не лише професійні мистецькі колективи чи професійні митці, а й аматори народної творчості й колективи художньої самодіяльності, що для Західної України були традиційним масовим явищем у культурному житті, а з приходом радянської влади почали використовуватися як ідеологічно-пропагандистський засіб виховання трудящих і презентувалися як визначне досягнення комуністичної партії і радянської держави у сфері розвитку культури.

У радянських історичних дослідженнях знаходимо твердження, що одним із яскравих показників бурхливого культурного розвитку «визволеного народу» колишньої Західної України було невинне зростання народної творчості. При культосвітніх установах утворилися сотні найрізноманітніших гуртків художньої самодіяльності. Велику роль у розгортанні самодіяльного мистецтва й народної творчості відіграли будинки культури й будинки народної творчості, де були сконцентровані кращі сили культосвітніх працівників.

У 1940 р. кожна західна область мала розвинену художню самодіяльність з великою кількістю учасників. У Волинській області, наприклад, у квітні 1940 р. працювали 600 різних гуртків художньої самодіяльності, членами яких були 12643 особи. В Тернопільській області у жовтні 1940 р. нараховувалося 950 гуртків художньої самодіяльності, які-

ми було охоплено 12920 осіб. Успіхи, досягнуті в галузі самодіяльного мистецтва, дали можливість вже навесні 1940 р. провести ряд олімпіад, оглядів художньої самодіяльності [4, с. 235].

«Армію» самодіяльних народних митців партійно-державна влада підпорядковувала своєму впливові та спрямовувала їх творчість у необхідному для радянської держави напрямі комуністичного виховання трудящих. Хоч абсолютна більшість різноманітних хороших, драматичних, хореографічних та інших мистецьких народних гуртків пропагували українську національну культуру, органи влади намагалися ідеологізувати і русифікувати їх діяльність. Так, до бібліотек регіону поряд з україномовною активно завозили російськомовну літературу, партійно-політичні видання, репертуарні збірники, збірники пісень відповідної тематики та ідеологічної спрямованості, що було одним із засобів перетворення культосвітніх закладів в осередки ідеологічного впливу на місцеве населення.

У постанові РНК УРСР від 27 грудня 1940 р. «Про роботу сільських клубів і бібліотек в західних областях УРСР» однозначно вказувалось, який напрям у діяльності культосвітніх установ і мистецьких колективів слід вважати головним: «В роботі окремих клубів має місце надмірне захоплення розвагами і недооцінюються провідні завдання в галузі комуністичного виховання трудящих, зокрема, агітаційно-політична, інтернаціональна і військово-оборонна робота», тобто і мистецькі гуртки мали виконувати певні ідеологічні функції як за допомогою свого репертуару, так і фактом залучення широких мас людей до участі у своїй роботі. Бо учасників художньої самодіяльності не важко було змусити одночасно відвідувати і гуртки по вивченню сталінської Конституції чи статуту сільськогосподарської артілі, слухати лекції та доповіді, що їх часто виголювали партійні пропагандисти [1, с. 7].

Практичними кроками нової тернопільської влади у сфері музично-театрального мистецтва стала організація роботи обласного драматичного театру ім. Івана Франка, обласної філармонії, а також ліквідація єврейського пересувного театру. Останній, за офіційним поясненням, ліквідовано у зв'язку з тим, що його не затвердила РНК УРСР і було дане відповідне розпорядження начальника Управління у справах мистецтв від 12 березня 1941 р., яке продублював виконком Тернопільської обласної ради. Майно єврейського пересувного театру передали Тернопільському обласному драматичному театру ім. Івана Франка [13, арк. 18].

Зміст і спрямованість політики партійно-державної влади в галузі музично-театрального мис-

тецтва чітко проглядаються в статуті Тернопільської обласної державної філармонії – «самостійної художньої організації, яка діє на засадах господарського розрахунку і знаходиться у віданні Тернопільського обласного відділу мистецтв». Основними завданнями філармонії визначено підвищення культурного рівня трудящих мас, організація широкої пропаганди кращих зразків української, російської, європейської музичної і літературної класики, музики народів СРСР, народної творчості й творів радянських композиторів і письменників.

Вказано форми й шляхи творчої діяльності мистецького колективу філармонії з пропаганди досягнень соціалістичної музичної культури: організація концертів не лише в концертному залі філармонії, а й у клубах підприємств, організацій, установ і населених пунктів області; формування художніх музичних колективів і ансамблів згідно із затвердженими планами філармонії; здійснення масової музично-просвітньої роботи у трудових колективах через організацію лекцій, концертів, лекцій-концертів, виставок, мистецько-практичних конференцій, через залучення до діяльності філармонії кращих виконавців із колективів художньої самодіяльності області; надання методичної допомоги самодіяльним митцям; проведення творчих зустрічей у «червоних кутках» і клубах підприємств, установ, у сільській місцевості; залучення до роботи у філармонії

представників творчих професій (музикантів, композиторів, виконавців, письменників, інших діячів музично-мистецької сфери); здійснення заходів із формування нового концертного репертуару на основі нових музичних творів, збір і використання музичного фольклору, організація конкурсів для професійних виконавців і аматорів музичного мистецтва; підготовка, публікація і розповсюдження довідкового музично-літературного матеріалу (анотації, брошури, програми тощо) про творчу діяльність філармонії для трудящих Тернопільщини й сусідніх областей; розробка й реалізація заходів із підвищення якості музично-концертної діяльності, насамперед через підвищення кваліфікації й рівня виконавської майстерності творчих представників філармонії. [14, арк. 57–58]. Така жорстка регламентація діяльності була характерною для всіх творчих мистецьких заходів.

Отже виключно з ідеологічних мотивів у сфері впливу та постійного партійного контролю перебували технічні та культурно-мистецька засоби ідеологічного впливу на населення регіону які сприяли широкому залученню його до участі в громадському житті, активізації його діяльності з виконання виробничих завдань у промислові та господарській галузях, а також для забезпечення підтримки заходів радянської влади по утвердженню принципів соціалістичного управління господарським та соціально-культурним життям.

Використана література.

1. Ковалюк В. Р. Культурологічні та духовні аспекти «радянської» Західної України (вересень 1939–червень 1941 рр.) // Український історичний журнал. 1993. № 2, 3. 144 с.
2. Село хоче жити інакше. с.3.// Сталінським шляхом. 1939. 8 жовтня (№ 7).
3. ОСОБИСТІЙ АРХІВ ЛЕОНІДА КРАВЧУКА. . Ф. Л- 1. Оп. 1. Спр. 1. Відомість про успішність учнів 7 класу середньої школи № 1 в м. Кремень за шкільний рік 1939–1940. Арк. 144.
4. Соколовська Т. Г. Культурне будівництво у західних областях УРСР в перші роки радянської влади: вересень 1939–червень 1941 рр. // 40 років Великого Жовтня. Львів : Видавництво Львівського університету, 1957. 299 с.
5. Наукові записки Кременецького державного педагогічного інституту. Випуск 4. Тернопіль, 1959. 160 с.
6. Державний Архів Тернопільської Обл. адм. (ДАТО). Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 7. Постанова бюро Тарнопольського обкому КП(б)У від 17 лютого 1940 року «Про стан радіомовлення і кінофікації в області у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховні Ради СРСР і УРСР». Арк. 155–156.
7. ДАТО. Ф. П- 1. Оп. 1. Спр. 12. Постанова бюро Тарнопольського обкому КП(б)У від 3 серпня 1940 року «Про роботу обласного управління кінофікації». Арк. 62.
8. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 20. Постанова Тарнопольського облвиконкому від 5 вересня 1940 р. «Про кінофікацію області». Арк. 4.
9. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 23. Постанова Тарнопольського облвиконкому від 11 травня 1940 р. «Про покращення кінообслуговування сільського населення». Арк. 12.
10. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 31. Список кінотеатрів області на озвучення в 1941 році. Арк. 44.
11. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 11. Список телефонізації сільських рад і МТС в 1940 році по Тарнопольському управлінню зв'язку. Арк. 78–79.
12. Західня Україна під большевиками. IX. 1939 – VI. 1941 // Збірник статей / за ред. Мілени Рудницької. Нью-Йорк, 1958. 494 с.
13. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 34. Постанова Тарнопольського облвиконкому від 25 березня 1941 р. «Про організацію Обласного драматичного театру і обласної філармонії». Арк. 18.
14. ДАТО. Ф. Р-1833. Оп. 6. Спр. 21. Статут Тарнопольської державної обласної філармонії. Арк. 57–58.